RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ

15. yıl

XIII. ULUSLARARASI DÜNYA DİLİ TÜRKÇE SEMPOZYUMU

14-16 EKİM 2021 / RİZE

"İstiklal Marşı'nın Kabulünün 100. Yılı" ve
"Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yılı"
Münasebetiyle

BİLDİRİ ÖZETLERİ

TİKA T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ
TÜRKSOY
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI
ÇAYKUR

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ

XIII. ULUSLARARASI DÜNYA DİLİ TÜRKÇE SEMPOZYUMU
14-16 EKİM 2021-RİZE

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

XIII. ULUSLARARASI DÜNYA DİLİ TÜRKÇE SEMPOZYUMU
Rize, 14-16 Ekim 2021

BİLDİRİLER

*

Yayına Hazırlayanlar:

Arş. Gör. Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE-Arş. Gör. Emine GÜRBÜZ

*

Kapak Tasarımı:

Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ARİFOĞLU

*

Baskı:
Rize, 2021 Eylül
e-ISBN:978-605-9072-26-7

*

Dağıtım:
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/ Rize
Web: http://dunyadiliturkce2021.erdogan.edu.tr
Elmek: dunyadiliturkce2021@erdogan.edu.tr
Telefon: 0464 223 40 93

*

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesine aittir. Bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

ŞEYHULİSLAM MEHMED ESAD EFENDİ'NİN LEHCETÜ'L-LUGAT ADLI ESERİNDE ARAPÇA ATASÖZLERİNİ TERCÜME YÖNTEMİ 1
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir KİŞMİR 1
ARSİN AĞIZLARINDA BATI RUMELİ TÜRKÇESİ İZLERİ 2
Dr. Öğr. Üyesi Adiye ŞİMŞEK 2
ÖRTMECE VE ARGO SÖZLERİN ÖZELLİKLERİ VE FARKLILIKLARI 3
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER 3
TATAR AĞIZ ATLASININ HAZIRLANMASI İLE İLGİLİ TESPİTLER 4
Prof. Dr. Ahmet BURAN-Prof. Dr. Ferit YUSUPOV 4
"A" PEKİŞTİRME ENKLİTİĞİNİN GÜNEY AZERBAYCAN TÜRK AĞIZLARINDAKİ KULLANILIŞI 5
Dr. Ahmet ÇAM 5
"HAKİKAT", "ŞERİAT", "NAMAZ" VE "AMEL" KAVRAMLARINI ŞİİRLERİNDE İŞLEYİŞİ ÇERÇEVESİNDE YÛNUS'UN İNANÇ VE FİKİR DÜNYASINA FARKLI BİR BAKIŞ 6
Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar BÖLÜKBAŞ 6
BİLGİSAYAR TERİMLERİNİN TÜRKÇEYE AKTARILMASI VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR 7
Dr. Öğr. Üyesi Ali Kemal ŞAŞ 7
YUNUS EMRE'NİN EĞİTİMDE DİLİN KULLANIMI ve TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE KATKISI 8
Prof. Dr. Ali YAKICI 8
TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE TÜRK ATASÖZLERİNİN KAVRATILMASI İLE İLGİLİ ETKİNLİKLER 9
Prof. Dr. Altınşaş KURMANALİ 9
TÜRKÇE - KAFKASLARDA ILETİŞİM DİLİNDEN DEVLET DİLİNE 10
Doç. Dr. Arzu MEMMEDOVA 10
TÜRKÇE BASIN TARİHİNE DAİR ÖNEMLİ BİR KAYNAK OLARAK MİRZA ŞERİF MİRZAYEV'İN "KAFKASYA'DA TÜRK BASIN TARİHİNE DAİR MATERYALLER" ESERİ 11
Doç. Dr. Arzu MEMMEDOVA 11
PAVLAKİS MELİTOPOULOS'UN KARAMANLICA "TAKVİM-İ EBEDİ" ADLI ESERİ ve BU ESERDEKİ ATASÖZLERİ 12
Doç. Dr. Aylin KOÇ GİANNOPOULOS 12
ORTA ÇAĞDA "TÜRK LEHÇELERI" KAVRAMI 13
Dr. Aysel N. QERİBLİ 13

ŞEYHULİSLAM MEHMED ESAD EFENDİ'NİN LEHCETÜ'L-LUGAT ADLI ESERİNDE ARAPÇA ATASÖZLERİNİ TERCÜME YÖNTEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir KİŞMİR
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
abdulkadir.kismir@erdogan.edu.tr

Edip, şair, musikişinas, bestekâr gibi birçok özelliğe sahip Şeyhulislam Mehmed Esad Efendi Türk sözlükçülüğü tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Kendisinin kaleme aldığı Lehcetü'l-Lügat adlı eseri Türkçeden Arapça ve Farsçaya ilk sözlüktür. Kendisi bu sözlükte sadece Türkçe kelimeleri madde başı olarak ele almamış aynı zamanda bu dillerden Türkçeye giren Arapça ve Farsça kelimeleri de Türkçe kabul etmiştir. Aslı Türkçe olmayan ancak kavram bakımından Türkçe kabul edilen bu kelimeler halk tarafından kabul edilip günlük dilde kullanıldığından artık ona göre Türk dilinin bir parçası haline gelmiştir. Bundan dolayı Esad Efendinin Türk diline büyük hizmetlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Bize göre Esad Efendi'nin bir diğer özelliği de eserinde yer verdiği Arapça ve Farsça deyim ve atasözlerini Türkçeye aktarılmasında gösterdiği gayretidir. Çünkü bilindiği üzere böylesi veciz ifadeler bir kültürün yansımasıdır. Tercüme faaliyetinde ise kültürel ifadelerin aktarımı zor ve emek ister. Kendisinden uzun yıllar sonra bilimsel bir taban bulan çeviri faaliyetleri göz önünde alındığında Mehmed Esad Efendi aslında önemli bir görev ifa etmiştir. Bu çalışmamızda Esad Efendi'nin eserinde Arapça kelimelerin izahında yer verdiği mesellerin Türkçeye aktarımını ele alacağız. Kendisi Arapça meselleri Türkçeye aktarırken birbirinden farklı yöntemler izlemektedir. Lehcetü'l-Lügat incelendiğinde Esad Efendi'nin beş farklı biçimde Arapça meselleri ele aldığı görülmektedir. Zira kendisi bazen meseli doğrudan tercüme etmek yerine onun hangi mahalde kullanıldığına vurgu yapar. Bazen mesel hakkında herhangi bir bilgi aktarmadan Türkçeye tercüme eder. Bazen ise meselin ne amaçla söylendiğini ifade ettikten sonra tercümesini yapar. Hatta bazen meselin hem lafzî (literal) hem de manevî (dinamik) tercümesini yapar. Bunların dışında birkaç yerde Arapça olarak verdiği meseli eşdeğer bir Türkçe atasözüyle aktarır. Amacımız Esad Efendi'nin bu yöntemini örnekler üzerinden değerlendirerek Türk sözlük tarihine damga vurmuş bir ismin bu özelliğine vurgu yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Esad Efendi, Lehcetü'l-Lugat, Mesel, Atasözü, Tercüme.

Yunus Emre, Mehmet Akif Armağanı Türk Edebiyatı Araştırmaları adını taşıyan bu kitapta, XIII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulmuş sözlü bildirilerden üretilmiş, genişletilip, kitap bölümü hâline getirilmiş akademik yazılar mevcuttur. Türk dili ve edebiyatı alanına katkıda bulunacağına inandığımız bu yazılar, Türk dilini en iyi şekilde kullanan, temsil eden Yunus Emre ve Mehmet Akif'in aziz ruhlarına armağan edilmişlerdir. Kitap, 2021 yılının "Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı Yılı" ve "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" olması vesilesiyle de ayrı bir önem taşımaktadır.

TAKIM
9 786053 426967
/ akcagyayinlari
Online Alışveriş İçin
www.akcag.com.tr
9 786053 426943
/ akcagyayinlari
Online Alışveriş İçin
www.akcag.com.tr

YUNUS EMRE MEHMET AKİF ARMAĞANI

TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Editörler
Orhan Kemâl TAVUKÇU
İhsan SAFİ
Mehmet Sait ÇALKA
Gülşah ŞİŞMAN
Songül KARACA
Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE

AKÇAĞ

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ

YUNUS EMRE MEHMET AKİF ARMAĞANI

TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Editörler
Orhan Kemâl TAVUKÇU
İhsan SAFİ
Mehmet Sait ÇALKA
Gülşah ŞİŞMAN
Songül KARACA
Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE

AKÇAĞ

YUNUS EMRE-MEHMET AKİF ARMAĞANI TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Editörler

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇU
Prof. Dr. İhsan SÂFİ
Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ŞİŞMAN
Arş. Gör. Dr. Songül KARACA
Arş. Gör. Dr. Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE

AKÇAĞ

YUNUS EMRE-MEHMET AKİF ARMAĞANI
TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Editörler:
Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇU
Prof. Dr. İhsan SÂFİ
Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ŞİŞMAN
Arş. Gör. Dr. Songül KARACA
Arş. Gör. Dr. Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE

ISBN: 978-605-342-694-3

Akçağ Yayınları: 1713
Türk Dili ve Dilbilimi: 120

İçeriği ile ilgili tüm hukuki
sorumluluk yazarına aittir.

1. Baskı: Ankara 2021

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 44397

© Akçağ Yayınları 2021
Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı
anlaşmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Baskı: Korza Basım Sn. Yenice Mah.
Çubuk Yolu No.: 3 Esenboğa / Ankara

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.
Gökkuşağı Cad. No.: 37/B Çankaya/Ankara

Tel. 0 312 432 17 98 - 433 86 51
Fax. 0 312 432 28 52

www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr

Şeyhulislâm Mehmed Esad Efendi'nin Lehcetü'l-Lügât Adlı Eserinde Arapça Atasözlerini Tercüme Yöntemi

Abdulkadir KİŞMİR
Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye,
abdulkadir.kismir@erdogan.edu.tr

Özet

Ediplik, şairlik, musikişinaslık, bestekârlık gibi birçok özelliğe sahip Şeyhulislâm Mehmed Esad Efendi Türk sözlükçülüğü tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Kendisinin kaleme aldığı Lehcetü'l-Lügât adlı eseri Türkçeden Arapça ve Farsçaya ilk sözlüktür. Kendisi bu sözlükte sadece Türkçe kelimeleri madde başı olarak ele almamış aynı zamanda bu dillerden Türkçeye giren Arapça ve Farsça kelimeleri de Türkçe kabul etmiştir. Aslı Türkçe olmayan ancak kavram bakımından Türkçe kabul edilen bu kelimeler halk tarafından kabul edilip günlük dilde kullanıldığından artık ona göre Türk dilinin bir parçası haline gelmiştir. Bundan dolayı Esad Efendinin Türk diline büyük hizmetlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Esad Efendi'nin bir diğer özelliği de eserinde yer verdiği Arapça ve Farsça deyim ve atasözlerini Türkçeye aktarılmasında gösterdiği gayretidir. Çünkü bilindiği üzere böylesi veciz ifadeler bir kültürün yansımasıdır. Tercüme faaliyetinde ise kültürel ifadelerin aktarımı zor ve emek ister. Kendisinden uzun yıllar sonra bilimsel bir taban bulan çeviri faaliyetleri göz önünde alındığında Mehmed Esad Efendi aslında önemli bir görev ifa etmiştir. Bu çalışmada Esad Efendi'nin eserinde yer verdiği Arapça atasözlerini ele alacağız. Kendisinin Arapça kelimelerin izahında kullandığı atasözlerini tercüme edip etmediğini; eğer etmiş ise hangi metot veya metotları kullandığını örnekler üzerinden izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislâm Mehmet Esad Efendi, sözlük, Lehcetü'l-Lügât, mesel/atasözü, çeviri/tercüme.

The Translation Method of Arabic Proverbs in Shaykh Al-Islam Mehmed Esad Efendi's Work Named Lehcetü'l-Lugat

Abstract

Shaykh Al-Islam Mehmed Esad Efendi, who has many titles such as Edip, poet, musician, composer, is an important turning point in the history of Turkish lexicography. His work named Lehcetü'l-Lügat is the first dictionary from Turkish to Arabic and Persian. In this dictionary, he not only dealt with Turkish words as per item, but also accepted Arabic and Persian words which entered the Turkish vocabulary as Turkish words. He thought that these words, which are not originally Turkish but accepted as Turkish words in terms of concept, became a part of the Turkish language since they were accepted by the people and used in daily language. Another feature of Esad Efendi is his effort to transfer the Arabic and Persian idioms and proverbs he used in his work to the Turkish language. It is because, as it is known, such concise expressions are a reflection of a culture. However, in translation activities, transferring cultural expressions is difficult and requires effort. Considering his translation activities, which found a scientific basis many years after him, it can be said that Mehmed Esad Efendi actually performed an important task. In this study, we will deal with the proverbs which Esad Efendi included in his work. We will try to explain whether he have translated the proverbs he used to clarify the Arabic words, if so, what kind of methods he has applied will be put forward through examples.

Keywords: Shaykh Al-Islam Mehmed Esad Efendi, dictionary, Lehcetü'l-Lügat, proverb, translation.

Giriş

İnsanlar farklı diller kullandığı sürece aralarında iletişimi sağlayan ve dil engelini ortadan kaldıran çeviri/tercüme faaliyetine muhtaçtırlar. Bu ihtiyaçtan dolayı bir dilin başka bir dile aktarımını yani çeviriyi Göktürk (1994:15) "Tek tek diller ötesinde bir ortak dil, dillerin dili" olarak ifade etmiştir. Çeviri veya tercüme "Bir yazının veya konuşmanın kaynak dilden başka bir dile aktarımıdır." (Stolze, 1920: 21) Çeviri faaliyetinin insanlık tarihi kadar eski olması yukarıda ifade edilen durumu desteklemektedir. Zira insan sosyo-kültürel bir varlık olarak, içerisinde yaşadığı dünyayı daha iyi bir şekilde anlayabilmesi için hem kültürel hem de düşünce ve yaşayış bakımından kendisi gibi olmayan ve aynı dili kullanmayan insanlar ile iletişim ihtiyacı hisseder. (Yücel, 2020)

Çeviri, bir bilginin ya da anlamın hedef dile sade bir aktarımından öte bir olaydır. (Savory, 1994) "Toplumların bilgilerini birbirleriyle paylaşmalarını sağlayan bir yol"dan (Suçin, 2013: 19) öte, çeviri kültürler arası bir bilgi dönüştürme olayıdır. Bu ise kaynak dil ile hedef dil arasında bazı çeviri sorunlarını beraberinde getirir. Zira dillerin yapıları birbiriyle uyum içerisinde olmayabilir. Bundan dolayı çeviride bazı kayıpların olması kaçınılmazdır. Öte taraftan dillere özgü kelimeler çeviride büyük

bir problemdir. Örneğin Arapçada deve ile alakalı yüzden fazla sözcük bulunmaktadır. Aynı şekilde Eskimolarda kar ile alakalı çok sayıda sözcük kullanılmaktadır. Bunların farklı bir dile aktarılması kolay değildir. (Demirezen, 1991) Özellikle yazınsal başka bir ifadeyle edebi metinlerde dil kullanımsal, kültürel ve yapısal açıdan birçok öğeyi barındırdığından bunların hedef/erek dile aktarılmasında problemler ortaya çıkacaktır. Çünkü yazınsal metinlerdeki estetik yapı eşdeğer bir tercümenin ortaya çıkmasını zorlamaktadır. Aslında çevirinin aslına uygun olarak hedef dile yansıtılması gerekir. Fakat hedef dilin kaynak metne uygun bir çeviriye imkân vermemesi durumunda çeviride farklı yöntemler uygulanmalıdır. (Kara, 2012) Zira çeviri eyleminin kendine has kural ve yöntemleri bulunmaktadır. Dillerin anlatım ve üsluplarının birbirinden farklı oluşu göz önüne alındığında yeri geldiğinde lafzî/literal çevirinin yerine anlam temelli bir çevirinin ön plana alınması kaçınılmaz görülmektedir. (Hacıbekiroğlu, 2020) Bu yöntem edebi metinlerde karşılaşılan sorunları çözebilir. Zira yazınsal metinlerde şu sorunlarla karşılaşılabilir:

-Sanatsal dil kullanımından kaynaklı sorunlar
- Dilbilgisel sorunlar
- Kültürel sözcükler ve kavramlar
- Zamansal farklılıklar ile ilgili sorunlar
- Edebi türle ilgili sorunlar (B. Aksoy, 2002: 83)

Kaynak dil içerisinde yer alan atasözü ve deyimler hedef dile aktarılırken yukarıda zikredilen sorunların birçoğunu içerisinde barındırmaktadır. Atasözleri ve deyimler bir dilin söz varlığını oluşturan en önemli unsurlardır. (A. İpek, 2012) Arap edebiyatında "mesel" (Çoğulu "emsâl") kelimesiyle ifade edilen kalıp ifadeler veya cümleler (Öz, 2015) bir milletin hayat tarzını, yaşam şeklini, sosyal ve ruhi yapısını, tabiat ve karakterini yansıtır. (Demirayak, 2012) Meseller teşbih, istiare, kinaye gibi manevi; seci, cinas, mukabele, tıbak, izdivac gibi lafzî sanatlar içerir. Mesellerde aşırı îcâz hâkimdir. Bu yüzden Demirayak'a (2012: 268) göre pek çoğunun anlamı kapalıdır. Anlaşılması için kaynaklandığı hadiseyi bilmek gerekir. Bundan dolayı birebir tercümesi hedef dilde her zaman anlaşılmayabilir. Zikredilen problemler sebebiyle atasözleri ve deyimlerin başka bir dile çevirisinde birkaç farklı yöntem izlenmektedir. (Suçin, 2013: 191 vd.)

- Benzer anlam, benzer biçimle çeviri
- Benzer anlam, farklı biçimle çeviri
- Açımlama yoluyla çeviri
- Çıkarma yoluyla çeviri

Benzer anlam, benzer biçimde çeviriye Arapçada "Söz gümüş ise sükût altındır." (Albayrak, 2009: 798) anlamındaki "لَو كَانَ الكَلَامُ مِنْ فِضَّةٍ لَكَانَ السُّكُوتُ مِنْ ذَهَبٍ" (el-Câhız, 2014: 123) atasözü örnek verilebilir. Bu durum klasik tercüme yöntemleri olarak bilinen hem lafzî hem de manevî tercümeyi kapsamaktadır. Çünkü her iki durumda da aynı ifadeler yer almaktadır.[241]

[241] İslâmî literatürde tercüme genellikle Harfî/lafzî/Müsâvî Tercüme ve Tefsîrî/Manevî tercüme olmak üzere iki kısımda incelenir. (ez-Zürkânî, 1943: II, 111 vd.)

Benzer anlam, farklı biçim çeviriye ise اِخْتَلَطَ الحَابِلُ بِالنَّابِل (ez-Zemahşerî, 1987: I, 94) meseli örnek verilebilir. Bu ifade Türkçeye "Karman çorman oldu." şeklinde tercüme edilmiştir. (Karslı, 2017: 34) Her ne kadar Arapça cümlede bu ifade yoksa da bu meselin anlamca benzeri bu şekilde Türkçede yer bulmuştur. Bu ifadenin bağımlı, bir diğer ifadeyle harfî tercümesi "Ağ kuranla ok atan birbirine karıştı." (Suçin, 2013: 194) şeklinde yapılmaktadır. Görüldüğü üzere benzer anlam, faklı biçim çeviri yapılarak meselin anlamı farklı lafızlarla tercümede yer bulmuştur. Bu tercüme yöntemi manevî tercüme olarak kabul edilebilir. Çünkü hem kaynak hem de hedef dildeki metin, lafız bakımından farklı olsa da anlam bakımından her iki dilde de kullanım alanı bulmuş atasözü veya deyimlerle ifade edilmektedir.

Açımlama yoluyla çeviride ise kaynak dilde var olan bir meselin hedef dilde olmaması durumunda tercih edilmektedir. Bu durumda meselle ilgili açıklayıcı bir bilgi verilmelidir. Çünkü böylesi metinlerin doğrudan tercümesi hedef dilde anlaşılmayacaktır. Bundan dolayı varsa kaynak dildeki meselin hikâyesi dipnot gibi yerlerde izah edilip metin Türkçeye aktarılmalıdır. Bu yöntem lafzî tercümenin anlaşılabilir olması için önemlidir. Zira böyle metinler çoğunlukla önce lafzî tercüme edilir daha sonra ise şerh edilerek ne anlama geldiği izah edilir.

Çıkarma yoluyla çeviride ise kaynak metnin bazı kelimeleri hedef dilde bulunmadığından dolayı çeviride yer bulmaz.

Her ne kadar çeviri faaliyeti 20. yüzyılın ortalarında bilimsel bir disiplin haline gelmiş ve izlenecek yol ve yöntemler farklı bilim adamları tarafından ele alınmışsa da bu daha öncesinde herhangi bir çeviri yönteminin kullanılmadığı anlamına gelmez. (Yücel, 2007) Bu durum Mehmed Esad Efendi'nin ele aldığımız eserinde görülmektedir. Çünkü kendisi Lehcetü'l-Lugât'ta zikredilen çeviri yöntemlerinden çoğunu kullanmıştır.

Mehmed Esad Efendi ve Lehcetü'l-Lügât Adlı Eseri

Şeyhulislâmlık makamında bulunmuş şâir ve musikişinas olan (Kırkkılıç, 1999) Esad Efendi (öl. 1753) Lehcetü'l-Lugât adlı eseriyle meşhur bir Osmanlı âlimidir. (Bursalı Mehmet Tahir, 1915) Esad Efendiye kadar sözlükler Arapça ve Farsçadan Türkçeye yazılırken Lehcetü'l-Lügât ile bu değişikliğe uğramış, eser Türkçeden Arapça ve Farsçaya telif edilmiştir. Eserde 3661 madde başı kelime vardır. Eserin en önemli özelliklerinden biri de madde başı olarak ele aldığı kelimelerin hepsi Türkçe kökenli değildir. Esad Efendi halk tarafından kullanılan ve artık Türkçede yer bulan aslı Arapça ve Farsça kelimeleri de Türkçe kabul etmiştir. (Kırkkılıç, 1999) Eser aynı zamanda ansiklopedik bir kitap özelliği de taşır. Zira bitki, hayvan ve madenlerle ilgili maddelerde ayrıntılı bilgiler sunar. Şeyhulislâm Mehmed Esad Efendi eseri 1725-1732 yılları arasında hazırlayıp Sultan I. Mahmud'a sunmuştur. 1795 yılında ise İstanbul'da basılmıştır. (Beyreli, 1988)

Esad Efendi Türkçeden Arapçaya aktardığı kelimelere ayet, hadis ve Arapça cümlelerin yanı sıra bu çalışmanın konusunu belirleyen meselleri şâhit olarak çokça

kullanmıştır. Şâhit olarak sunmuş olduğu ayet ve hadislerin tercümesini okura bırakır. Fakat Arapça cümleleri tercüme eder. Meseller konusunda ise farklı bir yöntem izler. Eser incelendiğinde müellifin Arapça atasözlerine beş farklı yöntemle yaklaştığı müşahede edilir.

Esad Efendi'nin eserine aldığı Arapça atasözlerinden her biri aşağıdaki maddelerin biri içerisinde değerlendirilebilir.

1. 1 Tercüme Edilmeyen Fakat Niçin Kullanıldığı Belirtilen Atasözleri

Esad Efendi eserinde şâhit olarak kullandığı birçok atasözünü tercüme etmeden okuyucuya aktarır. Fakat çoğu kere meseli örnek olarak sunmadan önce onun niçin kullanıldığını belirtir.

1.1.1 Örnek (Ağız mad.)

Mehmed Esad Efendi eserinde Türkçedeki "ağız" sözcüğünün Arapça'da "فوه" kelimesiyle ifade edildiğini söyler. Bu kelimenin de içerisinde yer aldığı ve "matlûbî olan hâcete nâil olduktan sonra kemâli hırsından dahî menfaat ümîdiyle ağzının suyu akan kişi" hakkında Arapların يَصُبُّ فُوه بَعْدَمَا اكْتَظَّ الحَشَى (el-Meydanî, 1955: II, 423; el-Huveyyî, bt: 586) cümlesini mesel olarak kullandıklarını zikreder. (Esad Efendi, 1801: 71-72) Müellif meselin tercümesini yapmak yerine yukarıdaki açıklamayla yetinir. Bu durum aslında açımlama yoluyla çeviriye benzemektedir. Fakat Esad Efendi burada tercüme yerine sadece meselin kim için kullanıldığına vurgu yapmıştır.

Bu mesel, Türkçeye "Karnı tıka basa doyduktan sonra ağzının suyu akıyor." şeklinde lafzen tercüme edilebilir. Fakat her ne kadar bu tercüme ile hedef dilde meselin anlamı anlaşılıyorsa da Türkçede buna benzer başka bir kullanım maksadı daha net ortaya koyabilir. Örneğin bu mesel "İtin gönlüne kalsa günde bir leş yer." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 333) atasözüyle tercüme edilebilir. Çünkü her iki atasözünde de açgözlü insanların ihtiyacından fazla şeylere sahip olsalar da doymak bilmedikleri ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere bu tercüme yukarıda zikredilen "benzer anlam, farklı biçimle çeviri" yöntemine uymaktadır.

1.1.2. Örnek (Deve kuşu mad.)

Mehmed Esad Efendi eserinde "hayır ve şerre ve nef-i zarra liyâkati olmayan şahs-ı kelîl" hakkında Arapların مِثْلُ النَّعَامَة لَا طَيْر ولَا جَمَل (el-Meydânî, 1955: II, 290; eş-Şeybî, 1982: 558) meselini tercüme etmeden aktarır. (Esad Efendi, 1801: 413)

Lafzen "Deve kuşu gibi ne deve ne kuş." şeklinde Türkçeye aktarabileceğimiz bu mesel, eşdeğer bir çeviri olarak "Ne kokar ne bulaşır." (Ö. A. Aksoy, 1988: II, 976) deyimiyle ifade edilebilir.

1.1.3. Örnek (Er kişi mad.)

Müellif "sohbeti tatlı kişi" hakkında Arapların أَعْزَلُ مِنْ اِمْرِئِ القَيْس (el-Askerî, 1988: II, 79; İbn Manzûr, 1986, XI, 491) meselini kullandıklarını belirtir. (Esad Efendi, 1801: 33) Fakat meseli tercüme etmez.

Bu mesel Türkçeye lafzen "İmruülkays'tan daha tatlı dilli." şeklinde çevrilebilir. Dili güzel ve tatlı konuşan kimseleri takdir amaçlı söylenen bir ifadedir. Ayrıca

dilimizde böyle kimseler için "hoşsohbet" (Akalın, 2011) ifadesi yer bulmaktadır. Bu sebeple yukarıdaki ifadenin lafzî tercümesi yerine dilimizde yer alan ve aynı anlamı ihtiva eden kelime veya kelime gruplarıyla maksat daha net ortaya konulabilir.

1.1.4. Örnek (Eski nesne mad.)

Mehmed Esad Efendi "eski nesne" kelimesinin Arapça karşılıklarını verirken eskiyen gömlek ve kaftan için Arapların خَدَافِل kelimesini kullandıklarını belirtir. "… gayr-i kimsenin malına tamah etmekle kendi malını zâyî ve telef eden kişi" hakkında Arapların غَرَّنِي بُرْدَاكِ مِنْ خَدَافِلِي (el-Meydânî, 1955: I, 58) cümlesini mesel olarak kullandıklarını ifade eder. (Esad Efendi, 1801: 57) Fakat lafzî tercüme yöntemini kullanmaz.

"Senin iki elbisen yüzünden eski elbiselerimden oldum." şeklinde Türkçeye doğrudan tercüme yöntemiyle aktarılabilen bu mesel ile aynı anlama sahip dilimizde birden fazla kullanım bulunmaktadır. Örneğin dilimizde tamahkâr olmanın zararını belirten "Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 239), "Az tamah çok zarar verir." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 172) ve "Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmak." (Püsküllüoğlu, 1998: 285) gibi atasözü ve deyimler anlamca yukarıdaki mesele karşılık gelmektedir. Bu atasözleri "benzer anlam farklı biçimle çeviri"ye örnek olarak verilebilir.

1.1.5. Örnek (Gölge mad.)

Esad Efendi "kemâl-i gınâ ve serveti olup bir kimseye kerem ve ihsanı olmayan" kişiler için Arapların ظِلَالُ صَيْفٍ مَا لَها قِطَار (el-Meydânî, 1955: I, 445) meselini kullandıklarını ifade eder. Fakat o, bu cümlenin tercümesi yerine yukarıdaki ön bilgiyle yetinir. (Esad Efendi, 1801: 722)

Söz konusu mesel Türkçeye "Yaz bulutlarında yağmur yoktur." şeklinde aktarılabilir. Fakat meselin niçin kullanıldığına dair herhangi bir bilgi verilmeden sadece tercümeyle yetinilmesi hedef dilde cümlenin tam olarak aktarılmadığını gösterir. Dolayısıyla yukarıdaki meselin -Türkçede bir eşdeğeri yoksa- kaynak dildeki metinde yer almayan fakat meselin anlamını ihtiva eden kelimeler yardımıyla erek dile aktarılması gerekir. Örneğin yukarıdaki cümle manevî tercüme yöntemiyle "Bazı bölgelerdeki yaz yağmuru gibi bereketli fakat verimsiz." şeklinde Türkçeye aktarılabilir. Dolayısıyla bu mesel için "açımlama yoluyla çeviri yöntemi" kullanılabilir.

1.1.6. Örnek (Göt mad.)

Müellif "kendi rezil ve alçak iken mütekebbir olup haddini bilmeyen" kişiler için Arapların أَنْفٌ فِي المَاءِ واسْتٌ فِي السَّمَاء cümlesini mesel olarak kullandıklarını ifade eder.[242] Fakat meselin tercümesine yer vermez. (Esad Efendi, 1801: 706)

Türkçeye "Burun semada popo suda." şeklinde lafzî tercümesini yapabileceğimiz bu meselin anlamını ihtiva eden "Ayranı yok içmeye, atla gider sıçmaya." (Ö. A.

[242] Bu mesel kaynaklarda أَنْفٌ فِي السَّمَاء واسْتٌ فِي المَاءِ şeklinde geçmektedir. (Zemâhşerî, 1987: I, 394; el-Askalânî, 1988: I, 166)

Aksoy, 1988: II, 605) atasözü, söz konusu meselin eş değer tercümesi olarak kabul edilebilir.

1.1.7. Örnek (İp mad.)

Mehmed Esad Efendi "kırba ağzına bağladıkları bir nesneye muhabbet ve iştiyâk mahallinde" Arapların اِحْفَظْ مَا فِي الوِعَاءِ بِشَدِّ الوِكَاء (el-Meydânî, 1955: I, 207) meselini kullandıklarını belirtir. Fakat meseli tercüme etmez. (Esad Efendi, 1801: 123)

Türkçeye "Kabın ağzını iyice bağlayarak içindekini muhafaza et." şeklinde tercüme edebileceğimiz bu mesel "Sırrını tut." ya da "Seni sevmeyen insanlarla ilişkini kes." anlamında kullanılmıştır. (es-Se'âlibî, 1983: 304) Ayrıca bu atasözü Türkçeye "Tedbiri elden bırakma." şeklinde tercüme edilebilir. (Karslı, 2017: 25)

1.1.8. Örnek (Köşk mad.)

Esad Efendi "her halde şerri ve fesadı hayrından ziyade olan kimse" hakkında Arapların يَبْنِي قَصْرًا وَيَهْدِمُ مِصْرًا (el-Meydânî, 1955: II, 428) şeklinde mesel darb etiklerini zikreder. Yukarıdaki açıklamayla yetinen Esad Efendi bu meseli tercüme etmez. (Esad Efendi, 1801: 718)

Bu atasözü Türkçeye "Kaş yapayım derken göz çıkarıyor." şeklinde eş değer bir tercümeyle aktarılabilir. (Yazıcı, 2003: 293) Ayrıca bu mesel "benzer anlam, farklı biçim çeviri"'ye örnek verilmektedir. (Suçin, 2013: 195)

1.1.9. Örnek (Odun mad.)

Müellif "kişiye bela üzerine bela geldiği bir mahalde" Arapların ضِغْثٌ عَلَى إِبَّالَة (ez-Zemahşerî, 1987: II, 148; el-Askalânî, 1988: II, 6) ifadesini kullandıklarını tercüme etmeden aktarır. (Esad Efendi, 1801: 162)

Bu mesel, Türkçeye "Dert üstüne dert." (Karslı, 2017: 245), "Daha da kötüleşmek." ve "İyice batmak." gibi lafızlarla tercüme edilebilir.

1.1.10. Örnek (Ot mad.)

Esad Efendi Arapça "عُشْب" kelimesinin Türkçedeki "ot" 'un karşılığı olduğunu beyan eder. Daha sonra "ziyâde mâldâr olup ne kendi nefsine ne de âhere hayrı olmayan var yemez behîl" hakkında Arapların عُشْبٌ وَلَا بَعِيرٌ (el-Meydânî, 1955: II, 18; el-Bekrî, 1971: 292; Ebû Ubeyd, 1980: 199; ez-Zemahşerî, 1987: II, 162; el-Askalanî, 1988: II, 254) meselini kullandıklarını zikreder ve tercüme etmeden aktarır. (Esad Efendi, 1810: 154)

Bu mesel Türkçeye "Zenginin tükrüğü duru olur." (Albayrak, 2009: 916) şeklinde tercüme edilmiştir.

1.1.11. Örnek (Saman mad.)

Mehmed Esad Efendi "saman" maddesinin Arapça karşılıklarını aktarırken "bir nesnenin ziyade gizli ve saklı olduğunu beyan" mahallinde Arapların أَخْفَى مِن المَاءِ تَحْتَ الرُّفَةِ (el-Meydânî, 1955: I, 255; el-Askalânî, 1988: I, 412) meselini kullandıklarını aktarır. (Esad Efendi, 1801: 514)

Bu mesel Türkçeye "Saman altındaki sudan daha gizli." şeklinde tercüme edilebilir.

1.1.12. Örnek (Soğuk mad.)

Müellif "soğuk" sözcüğünün Arapça karşılıklarından birinin القِرَّة kelimesi olduğunu beyan eder. Daha sonra içerisinde bu kelimenin geçtiği "حِرَّةٌ تَحْتَ قِرَّةٍ" (el-Meydânî, 1955: I, 197; İbn Manzûr, 1986: IV, 177) meselini tercüme etmeden aktarır. Fakat kendisi "derûnunda gayz ve kin var iken zâhiren hulûs ve sadâkat izhâr eden mubtin kişi" hakkında Arapların yukarıdaki atasözünü kullandıklarını ifade eder. (Esad Efendi, 1801: 530)

Türkçeye lafzen "Şiddetli soğuk altında susamak." "Soğukta terlemek." şeklinde aktarılabilen bu mesel "İçi başka dışı başka" şeklinde münafık kişiler için kullanılan bir ifadedir. Ayrıca "Yüze gülmek." (Püsküllüoğlu, 1998: 830) deyimiyle aynı anlamda kullanıldığı söylenmiştir.

1.1.13. Örnek (Yel mad.)

Mehmed Esad Efendi Türkçede rüzgâr anlamına gelen الرِيح kelimesini mesel içerisinde aktarır. Müellif "herkesi tahkîr ve tezlîl eden mütekebbir kimse vadide kendinden eşed olana düş olduğu vakitte" Arapların إِنْ كُنْتَ رِيحًا فَقَدْ لَاقَيْتَ إِعْصَارًا (el-Meydânî, 1955: I, 30; el-Askalânî, 1988: I, 31) meselini kullandıklarını Türkçeye tercüme etmeden şahit olarak sunar. (Esad Efendi, 1801: 801)

Bu mesel "Rüzgâr/poyraz eken fırtına biçer." (Albayrak, 2009: 763, 765) şeklinde Türkçeye eşdeğer bir çeviri olarak aktarılabilir. (M. S. İpek, 2014: 192)

1.1.14. Örnek (Keçi mad.)

Müellif "bir kimse birbirine münâkız kelâm söylese" Arapların جَمَعَ بَيْنَ الأَرْوَى وَالنَّعَام meselini zikrettiklerini aktarır.[243] (Esad Efendi, 1801: 671)

Bu meseli Türkçeye "Dağ keçisiyle deve kuşunu bir araya getirdi." şeklinde tercüme edebiliriz. Bu atasözüyle Araplar benzetme yaparak kişinin çelişkili konuşmasını farklı yerlerde yaşayan ve bir araya gelmesi düşünülmeyen iki hayvana benzetmişlerdir.

1.1.15. Örnek (Ata ve baba mad.)

Esad Efendi, hem "ata" hem de "baba" kelimesinin Arapça'da أب olarak karşılık bulduğunu aktarır. "gayrı kimsenin işlediği işi kendisi işlemiş gibi söyleyen" kimse hakkında Arapların أَبِي يَغْزُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ (el-Meydânî, 1955: I, 49) ifadesini mesel olarak zikrettiklerini ifade eder.

Türkçeye "Babam savaşıyor annem konuşuyor." şeklinde tercüme edebileceğimiz bu atasözünü Esad Efendi Türkçeye aktarmadan eserinde zikretmiştir. (Esad Efendi, 1801: 9, 219)

[243] Bu darbı mesel farklı şekillerde söylenmektedir. (el-Meydânî, 1955: I, 140, II, 271; İbn Manzûr, 1986: XIV, 345; ez-Zemahşerî, 1987: II, 335)

1.1.16. Örnek (İt mad.)

Müellif "bir kimse bir kişiden gördüğü iyilik mukabelesinde kemlik eylediği" mahalde Arapların سَمِّنْ كَلْبَكَ يَأْكُلْكَ (ed-Dabbî, 1983: 160; ez-Zemahşerî, 1987: II. 121; el-Askalânî, 1988: I. 525) meselini darb ettiklerini zikreder. (Esad Efendi, 1801: 125)

Bu mesel Türkçede "Besle kargayı oysun gözünü." (Albayrak, 2009: 239) atasözünün eşdeğer bir çevirisi olarak kullanılmaktadır.

1.1.17. Örnek (Toy kuşu mad.)

Mehmed Esad Efendi "toy kuşu"nun Arapçadaki karşılığını verdikten sonra "bir kimsenin kemâl bönlüğünü, oğuzluğunu beyan" mahallinde Arapların أَحْمَقُ مِن الحُبَارَى (el-Meydânî, 1955: II, 170) cümlesini kullandıklarını söyler.[244] Esad Efendi bu mesel hakkında Meydânî'de (1955: II, 170) geçen şu ifadelere de eserinde yer verir: "Toy tüledikte yirmi çelengi birden yere bırakır. O halde uçamaz kanatların çırpa çırpa helak olur. Sair kuşlar ise bir tüy bıraktıkta yerine yeni tüy bitmedikçe birin dahi bırakmaz." (Esad Efendi, 1955: 574)

Esad Efendi'nin bu tutumu açımlama yoluyla çeviri yöntemine benzer. Zira vermiş olduğu bu mesel anlam bakımından kapalı olduğundan şerh edilmeye muhtaçtır. Bu mesel Türkçe'ye "Toy kuşundan daha aptal." şeklinde literal tercüme yöntemiyle aktarılabilir.

1.2 Tercüme Edilen Atasözleri

Esad Efendi eserinde özellikle "Akvâl-i Araptandır." şeklinde ifade ettiği yerlerde atasözü veya deyimlerin tercümesini yapar. Bunun yanında mesel ile ilgili herhangi bir açıklama ihtiyacı hissetmez.

1.2.1. Örnek (Akça mad.)

Müellif akvâl-i Araptan naklettiği إنَّ الرِّقِين تُغَطِّي أَفَنَ الأَفِين (el-Yûsî, 1981: I, 109, İbn Manzûr, 1986: X, 155) atasözünü "Akça, ahmak olanların hamâkatini örter." şeklinde tercüme etmiştir. (Esad Efendi, 1801: 80)

Paranın itibarı olmayan kişiye itibar kazandırdığına dair "Parayı domuzun boynuna takmışlar da -Domuz ağa- diye çağırmışlar." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 413) ifadesi kişinin zenginliği kusurlarını örtüp bazı kimselerin nezdinde değerli olduğunu göstermektedir. Türkçemizde yer alan bu atasözü yukarıda mezkûr olan ve Araplar tarafından aynı manayı ihtiva eden atasözünü Esad Efendi doğrudan Türkçeye tercüme etmiş, karşılığında Türk diline ait bir mesel zikretmemiştir. Fakat söz konusu harfî tercümenin hedef dilde anlaşılır olduğu görülmektedir.

1.2.2. Örnek (Çekişmek mad.)

Mehmed Esad Efendi "çekişmek" kelimesinin Arapça karşılıklarını verirken akvâl-i Araptan şu meseli aktarır: إذَا تَلَاحَت الخُصُوم تَسَافَهَتِ الحُلُوم (el-Meydânî, 1955: I,

[244] Mezkûr mesel el-Meydânî'de (1955: II, 170) أَكْمَدُ مِن الحُبَارَى şeklinde geçmektedir. Fakat Mehmed Esad Efendi أَحْمَق şeklinde eserine almıştır.

77; Huveyyî, bt. 60), Türkçe çevirisini ise "Hasımlar çekişmeye başlayınca halimler de sefih olur." şeklinde yapar. (Esad Efendi, 1801: 345)

Bu ifade boş yere kavga etmekten ve alçak kimselerle birlikte bulunmaktan sakındırmak için söylenir. (Karslı, 2017: 47) Fakat Esad Efendi yukarıdaki meselin literal tercümesini vermekle yetinmiş, mesel hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır.

1.2.3. Örnek (Esirgemek mad.)

Müellif "esirgemek" sözcüğünün Arapça karşılıklarından birisinin "رَحَمُوت" kelimesi olduğunu ifade eder ve içerisinde bu kelimenin geçtiği رَهَبُوت خَيْرٌ مِن رَحَمُوت atasözünü zikreder. (el-Meydânî, 1955: I. 288; İbn Manzûr, 1986: I, 436) Bunu "Korkutulmak esirgemekten hayırlıdır." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 57)

Bu ifade Karslı (Karslı, 2017: 211) tarafından "Kendisinden korkulur olmak acınacak durumda olmaktan daha iyidir." şeklinde Türkçeye aktarılmıştır. Mecâzi bir anlatımla aziz olanların zelil olanlardan daha hayırlı olduğunu ifade eder. Zira insanların kendisinden çekindiği ve saygı gösterdiği devlet adamları fakir ve kendisine şefkatle bakılan fakat kimseye faydası dokunmayan kimselere nazaran daha önceliklidir. Burada رهبوت aziz anlamında رحموت ise miskin anlamında kullanılmıştır. (Ömer, 2008: II, 950)

1.2.4. Örnek (Ot mad.)

Mehmed Esad Efendi acı ve ekşi otun Arapçada "الحَمْض" kelimesiyle ifade edildiğini belirttikten sonra içerisinde bu kelimenin geçtiği ve Arapların mesel olarak kullandığı الخُلَّةُ خُبْزُ الإِبِلِ والحَمْضُ فَاكِهَتُهَا (ez-Zemahşeri, 1987: I, 380) cümlesini aktarır. Kendisi, bu cümleyi " Çorak olmayan yerde biten ot devenin ekmeği ve acıca ekşice olan ot devenin yemişidir." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 155)

Meselde geçen الخلة kelimesiyle genişlik ve ferahlık, الحمض kelimesiyle ise şer ve savaş kastedilir. (el-Ezherî, 2001: VI, 301) Fakat Esad Efendi mesel hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır.

1.2.5. Örnek (Övmek mad.)

Müellif madde başı olarak ele aldığı "övmek" kelimesinin Arapça karşılıklarından birinin "ifrat üzere övmek" anlamına gelen "هرف" kelimesi olduğunu ifade eder. Daha sonra hiçbir açıklama yapmadan bu kelimenin geçtiği لَا تَهْرِفْ بِمَا لَا تَعْرِفْ(el-Meydanî, 1955: II, 219; Ebû Ubeyd, 1980: 67; ez-Zemahşerî, 1987: II, 261; el-Askalânî, 1988: II, 378) meseli zikredip "Bilmedik bir şeyi pek övmeyi uzatma." şeklinde tercümesini yapar. (Esad Efendi, 1801: 192)

Esad Efendi'nin yukarıdaki tercümesi hedef dilde tam olarak anlaşılmaktadır. Çünkü meselin harfî tercümesi vermek istediği mesajı tam olarak ifade etmektedir.

1.2.6. Örnek (Söz mad.)

Esad Efendi "söz" maddesinde Arapların "yanlış söz" anlamında "خَلْف" kelimesini kullandıklarını aktarır. Bu kelimenin içerisinde yer aldığı akvâl-i Araptan

şu ifadeyi zikreder: سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا (el-Meydânî, 1955: I, 330; eş-Şeybî, 1982: 455; ez-Zemahşerî, 1987: II, 119; el-Askalânî, 1988: I, 509) "Bin iyi sözü mahallinde söylemedi de ancak bir söz söyledi anı dahi yaramaz söyledi." şeklinde Türkçeye tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 485)

1.2.7. Örnek (Yer mad.)

Mehmed Esad Efendi Türkçede "yer" kelimesinin Arapça karşılıklarından birinin "alçak ve kuytu yer" anlamında "هِضْم" kelimesi olduğunu aktarır. Daha sonra اللَّيْلَ وَأَهْضَامَ الوَادِي (el-Meydânî, 1955: II, 183; ez-Zemahşerî, 1987: I, 344; el-Askalânî, 1988: II, 188) meselini zikreder ve onu "Kendini geceden ve derenin kuytu yerinden pek sakın ki düşman sana zarar eriştirir." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 781)

Esad Efendi'nin yukarıdaki tercümesi meselin anlaşılması için yeterli açıklamaya sahiptir. Çünkü kendisi kaynak dildeki hazfedilen kelimeleri hedef dile lafzen aktarmış, meselin vermek istediği mesajı açıkça belirtmiştir.

1.2.8. Örnek (Yutmak mad.)

Mehmed Esad Efendi Arapçada "استراط" kelimesinin Türkçede "yutmak" anlamında kullanıldığını ifade eder. Sonra herhangi bir ön açıklama yapmadan لَا تَكُنْ حُلْوًا فَتُسْتَرَطَ وَلَا مُرًّا فَتُعْقِيَ (el-Meydânî, 1955: II, 232; el-Bekrî, 1971: 316) meselini "Pek tatlı olup yutulma ve pek acı olup ağızdan atılma, her halde mutedil olagör." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 824)

Bu mesel Türkçeye "Ne yavuz (azgın) ol asıl, ne yavaş (miskin) ol basıl." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 397) şeklinde eşdeğer bir tercümeyle aktarılabilir. Bu tercüme "benzer anlam farklı biçimle çeviri"ye örnek olarak verilebilir.

1.2.9. Örnek (Dargın mad.)

Müellif Türkçe "dargın" (kızgın) kelimesinin Arapçada "تَئِق" kelimesiyle ifade edildiğini bildirir ve أَنْتَ تَئِقٌ وَأَنَا مَئِقٌ كَيْفَ نَتَّفِقُ meselini zikreder. (el-Meydânî, 1955: I, 47; İbn Manzûr, 1986: X, 31) Ahlak yönünden farklı insanların bir mesele üzerine anlaşmaya varamayacaklarını ifade eden bu meseli Türkçeye "Sen dargın/kızgın ben korkan nice uyuşuruz?" şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 397)

Esad Efendi bu meselin lafzî tercümesini tercih etmiş ve mesel hakkında herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duymamıştır. Bu mesel Muallim Nâci (2002: 154) tarafından "Sen çok gazaplısın, bense yufka yürekliyim; bu durumda nasıl uyuşabiliriz?" şeklinde Türkçeye aktarılmıştır.

1.2.10. Örnek (Ölüm mad.)

Mehmed Esad Efendi "الموت" kelimesini Türkçedeki "ölüm" kelimesinin Arapçası olarak verir ve إِنَّ الجَبَانَ حَتْفُهُ مِن فَوْقِهِ (el-Meydânî, 1955: I, 10; el-Bekrî, 1971: 439; el-Askalânî, 1988: I, 114) meselini "Mukadder olan şeyde korkaklık fayda etmez, elbette vaki olur." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 197)

Bu meselin Türkçe eşdeğer çevirisi "Korkunun ecele faydası yoktur." (Albayrak, 2009: 657; Ö. A. Aksoy, 1988: 369) şeklindedir. Bu, "benzer anlam, farklı biçimle çeviri"ye bir örnektir.

1.2.11. Örnek (Eşek mad.)

Esad Efendi "عَيْر" kelimesinin "eşek" anlamına geldiğini zikrettikten sonra Arapların "Geçen geçtiyse hazırı elde." diyecek mahalde إنْ ذَهَبَ عَيْرٌ فَعَيْرٌ في الرِّبَاط (Ebû Ubeyd, 1980, 325; el-Meydânî, 1955: I. 25) meselini kullandıklarını aktarır. (Esad Efendi, 1801: 63)

Yukarıdaki atasözü "benzer anlam, benzer biçimle çeviri" yöntemiyle "Eşek gittiyse diğeri bağda." şeklinde Türkçeye aktarılabilir. Söz konusu darbı mesel bazı şeylerin yokluğundan dolayı üzüntüye düşülmemesini zira onlara alternatif şeylerin bulunduğunu vurguluyor. (el-Hamzâvî, bt. 181) Dadaloğlunun şiirindeki "Ölen ölür kalan sağlar bizimdir." (Cebe, 2011: 66) ifadesi de yukarıdaki meseli karşılamaktadır.

1.2.12. Örnek (Doğan mad.)

Müellif "Kişi yardımcısız iş göremez." diyecek mahalde Arapların هَلْ يَنْهَضُ البَازِي بِلَا جَنَاح (el-Meydânî, 1955: II, 404; ez-Zemahşerî, 1987: I, 392) atasözünü kullandıklarını ifade eder. (Esad Efendi, 1801: 568-9)

Türkçeye "Doğan kanatsız uçabilir mi?" gibi harfî tercümesinin yapılabileceği bu atasözü dilimize "Bir elin nesi var, iki elin sesi var." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 195) şeklinde eşdeğer çeviriyle aktarılabilir.

1.3 Tercüme Edilen ve Niçin Kullanıldığı Belirtilen Atasözleri

1.3.1. Örnek (Dağladı mad.)

Müellif "dağlağı" kelimesinin karşılığının Arapçada "المِيسَم" ve "المِكْوَاة" kelimeleriyle ifade edildiğini zikrettikten sonra "bir korkunç mekruh işin vukuundan evvel korkak kimse" hakkında Arapların العَيْرُ يَضْرِطُ والمِكْوَاةُ فِي النَّار cümlesini mesel olarak ifade ettiklerini bildirir[245] ve "Dağlağı henüz ateşte iken eşek yellenir." şeklinde Türkçeye aktarır. (Esad Efendi, 1801: 402)

Esad Efendi tercümesini yaptığı meselin kaynak dilde niçin kullanıldığını belirterek aslında hedef dile çevrilen cümlenin eksik kalan kısımlarını tamamlamıştır.

1.3.2. Örnek (Deri mad.)

Mehmed Esad Efendi "deri" maddesinde bu kelimenin Arapça karşılılarından birisinin "سَلَا" kelimesi olduğunu ifade etmektedir. Bu kelime ana rahmindeki yavruyu örten ve doğumla beraber dışarı çıkan deri için kullanılır. Esad Efendi "ana karnından uşak ile bile doğan ince deri ki gerek insanda gerek hayvanda kaçan bir olmayacak zahmet ve belâ bir hadde varsa ki ondan güç bir türlü meşakkat olmasa" şeklinde ifade ettiği durumlarda Arapların وَقَعَ القَوْمُ فِي سَلَا جَمَلٍ (el-Meydânî, 1955: I, 360; İbn Manzûr, 1986: XIV, 394; ez-Zemahşerî, 1987: II, 377; el-Askerî, 1988: I, 633)

[245] Bu mesel daha çok وقَدْ يَضْرِطُ العَيْرُ والمِكْوَاةُ فِي النَّار şeklinde ifade edilmiştir. (el-Meydânî, 1955: II, 95; ed-Dabbî, 1983: 165; es-Se'âlibî, 1983: 343; İbn Âsım, 2011: 108)

meselini kullandıklarını ifade eder. "Toplum üstesinden gelinmeyecek bir sıkıntıya maruz kaldı." şeklinde tercüme edebileceğimiz bu ifadeyi Mehmed Esad Efendi "Kemâl-i şiddeti vukuuna binâen selâ dedikleri deri dişi devede bulunup erkekte olması mutasavver değil iken kavim böyle bir olmayacak şiddet ve mudâyakada bulundular." şeklinde tercüme etmiştir. (Esad Efendi, 1801: 400-401)

ed-Demîrî (3002: I, 290), Hayâtu'l-heyevâni'l-kübrâ adlı eserinde bu darbı meselin "Bıçak kemiğe dayandı." anlamında olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu mesel "Hakkından gelinmez bir belaya maruz kaldılar." şeklinde de tercüme edilmiştir. (Yazıcı, 2003: 236)

Mehmed Esad Efendi mesel ile ilgili bir açıklama yapmış olmasına rağmen manevî tercüme yöntemini kullanmıştır.

1.3.3. Örnek (Deve mad.)

Esad Efendi "bir şey söylerken halt-ı kelâm edip münasebetsiz söz takririne başlayan" kimse için Arapların اِسْتَوْنَقَ الجَمَلُ (el-Cevherî, 1979: IV, 1561) meselini söylediklerini zikreder ve "Erkek deve dişi oldu." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 412)[246]

Bu mesel, veciz ifadelerin manevî tercümeye ihtiyacı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Zaten Esad Efendi bu gerçeği bilmiş olacak ki mesel hakkında bilgiler vermektedir. Suçin'in de vurguladığı gibi veciz ifadeleri sadece lafzî tercümeyle anlamaya çalışmak anlamın önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. (Suçin, 2007: 190)

1.3.4. Örnek (Deve mad.)

Esad Efendi "deve" maddesinde "gece otlayan deve" için Arapların "العَاشِيَة" kelimesini kullandıklarını ifade eder. Daha sonra "epsem duran kimse, bir nesne işleyen kimseyi görüp o işi ol dahî işlemeye yöneldikte" anlamını ihtiva eden şu meseli zikreder: العَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الآبِيَّة (ez-Zemahşerî, 1987: I, 331; el-Askerî, 1988: II. 57) Bu meseli "Gece otlayan deve otlamayan deveyi tahrik eder." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 414)

Türkçede bu meselin "Kişi refikinden/arkadaşından azar." (Albayrak, 2009: 645, 646) ve "Üzüm üzüme baka baka kararır." atasözleri ile benzer anlama sahip olduğu söylenmiştir. (Yazıcı, 2003: 231)

1.3.5. Örnek (İçirmek mad.)

Müellif "bir nesne izhâr edip gönlünden anın gayrı nesne murad eden kimse" hakkında Arapların يُسِرُّ حَسْوًا فِي ارْتِغَاءٍ (el-Meydânî, 1955: II. 417; ez-Zemahşerî, 1987: II, 421; el-Askalânî, 1988: II, 420) ifadesini mesel olarak aktardıklarını zikreder ve "Muradı kaymak iken süt içmektir." şeklinde Türkçeye aktarır. (Esad Efendi, 1801: 127)

---

246 Bu mesel birçok kitapta اِسْتَنْوَقَ الجَمَل şeklinde rivayet edilmiştir. (el-Meydânî, 1955: II, 93: ez-Zemahşerî, 1987: I, 158; el-Askerî, 1988: I, 54)

Esad Efendi'nin mesel hakkında bilgiler vermesi hedef dile çevrilen cümleyi anlamada kolaylık sağlamıştır.

1.3.6. Örnek (Kısrak mad.)

Mehmed Esad Efendi "kısrak" kelimesinin Arapça karşılığını verdikten sonra "bir muhâl olan nesneyi isteyen kişi" hakkında Arapların طَلَبَ الأَبْلَقَ العَقُوق (el-Meydânî, 1955: I, 431) ifadesini mesel olarak kullandıklarını zikreder ve "Gebe erkek at istedi, o ise muhaldir." şeklinde Türkçeye aktarır. (Esad Efendi, 1801: 631)

1.3.7. Örnek (Kıtlık mad.)

Esad Efendi, "bir himmetli işe şuru' edip anın neticesinde murâdı hâsıl olan kimse" hakkında Arapların أَفْصَى عَنْهُ الثِّنَاء(ez-Zemahşerî, 1987: I, 273) meselini kullandıklarını söyler ve "Kaht zâil olup hasb ve rehâ oldu." şeklinde dilimize tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 623)

Esad Efendi yukarıdaki meselin sadece tercümesiyle yetinseydi bu mesel hedef dilde tam olarak anlaşılmayacaktı. Muhtemelen bundan dolayı mesel hakkından açıklayıcı bilgiler sunmuştur.

1.3.8. Örnek (Kokmak mad.)

Müellif, "bir kimsenin hüsn-i hulukunu ve iyiliğini medih" mahallinde Arapların هُوَ السَّمْنُ لَا يَخِمُّ (el-Meydânî, 1955: II, 401; el-Bekrî, 1971: 192; el-Askalânî, 1988: II, 352) ifadesini mesel olarak aktardıklarını zikreder ve "Sade yağdır, bed-rayiha bağlamaz." şeklinde tercüme eder. (Lehcetü'l-Lügât, 655)

1.3.9. Örnek (Su mad.)

Müellif "su" maddesinde "tas içerisinde kalan su" için Arapların "التَّشَافّ" kelimesini kullandıklarını aktarır. "Bir muhtaç kimse azıcık şeye nâil olsa" Arapların لَيْسَ الرِّيُّ عَنِ التَّشَافِّ (el-Meydânî, 1955: II, 190; ez-Zemahşerî, 1987: II, 304; el-Askalânî, 1988: II, 190) ifadesini mesel olarak kullandıklarını bildirir ve "Kap dibinde kalan sudan susuz kişi kanmaz." şeklinde Türkçeye tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 535)

1.3.10. Örnek (Un mad.)

Mehmed Esad Efendi "un" kelimesinin Arapçada "طِحْن" kelimesiyle ifade edildiğini bildirdikten sonra "bir nesneyi vermeye vaat edip de vermeyen kişi" hakkında Arapların أَسْمَعُ جَعْجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا (el-Meydânî, 1955: I, 190; ez-Zemahşerî, 1987: I, 172) ifadesini mesel olarak kullandıklarını ifade eder. Ayrıca "Değirmenin gürültüsünü işitirim ama ununu göremem." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 208)

Bu mesel "Laf çok iş yok." "Boş yere gürlemek." "Çakar yakmaz." (Karslı: 2017: 63) gibi ifadelerle Türkçeye aktarılmıştır. Bunların yanında "Çakaralmaz, atar vurmaz." (Albayrak, 2009: 293) atasözüyle aynı anlamı taşıdığı da ifade edilmiştir. (Yazıcı, 2003:265)

1.3.11. Örnek (Vurmak mad.)

Müellif "vurmak" ifadesinin Arapçada farklı kullanımlarından birinin Türkçede "tabanca ile vurmak" anlamına gelen "لَطَم" kelimesi olduğunu zikreder. "Kişiye kendinden alçak bir kimse kötülük edip dil uzatması" durumunda Arapların لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمَتْنِي (el-Meydânî, 1955: II, 173; el-Askalânî, 1988: II, 193) meselini zikrettiklerini ifade eder. Esad Efendi bu meseli "Ne olaydı beni tabancayla vuran bilezik sahibi bir kadın olaydı." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 166)

1.3.12. Örnek (Yaşlı olmak mad.)

Esad Efendi "yaşlı olmak" maddesinde "العوان" kelimesinin Arapçada orta yaşlı kişiler için kullanıldığını aktardıktan sonra "işleyeceği işi bilip umûr-i hâriciyesi olan" kişiler hakkında Arapların العَوَانُ لَا تُعَلَّمُ الخِمْرَة (Ebû Ubeyd, 1980: 108; el-Askalânî, 1988: II, 38) meselini zikrettiklerini bildirir ve "Orta yaşlı olan avrata peçe örtünmek öğretilmez." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 789)

Söz konusu mesel "Tereciye tere satılmaz." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 447;Muallim Nâci, 2002: 73), Arife tarif gerekmez." (Albayrak, 2009: 168; Karslı: 2017: 275) gibi atasözleriyle Türkçeye tercüme edilebilir.

Yukarıdaki örneklere bakıldığında Mehmed Esad Efendinin meseli vermeden önce o atasözüyle ilgili bir ön açıklama yapmaktadır. Her ne kadar bu açıklamalar darbı meselin anlamını kısmen ifade etse de kendisi bunu çeviri olarak kabul etmediğinden olacak ki meselden sonra tercümesini yapar. Fakat sadece tercümelere bakıldığında Arapların bu meseli niçin kullandıkları pek anlaşılmaz. Muhtemelen bunu dikkate alan müellif zikrettiği birçok darbı meselden önce atasözünü anlamaya yönelik hatta çevirisi denilebilecek şekilde açıklamalar yapar. Bu da bize aslında Esad Efendi'nin darbı mesellerin anlaşılması için sadece tercümenin yeterli olmadığının farkında olduğunu gösterir. Fakat bu yöntemi her atasözünde uygulamaz.

1.4 Lafzî ve Manevî Tercümesi Verilen Atasözleri

Mehmed Esad Efendi tespit edebildiğimiz kadarıyla aşağıdaki atasözlerinin hem lafzî hem de manevî tercümesini okuyucuya aktarır.

1.4.1. Örnek (Değnek mad.)

Mehmed Esad Efendi "değnek" maddesinde bu kelimenin Arapça karşılıklarından birinin "العَصَا" kelimesi olduğunu ifade ettikten sonra Arapların "Bir azîm şey hakîrden olur." diyecek mahaldeالعَصَا مِن العُصَيَّة (el-Meydânî, 1955: I, 15; Ebû Ubeyd, 1980: 145; ez-Zemahşerî, 1987: I, 152; İbn Âsım, 2011: 196) meselini kullandıklarını söyler. Ayrıca bu meseli "Değnek çubuktan hâsıl olur." şeklinde tercüme eder. (Esad Efendi, 1801: 402)

Esad Efendi yukarıdaki meselin ilk olarak manevî sonra da lafzî tercümesini yapar. Meselin niçin kullanıldığını izah eden manevî tercümesi, lafzî tercümesinin anlaşılmasına vesile olur. Aksi takdirde bu meselin sadece doğrudan tercümesi izaha muhtaç kalır.

Esad Efendi'nin eserinde ele aldığı bu meselin bir diğer kullanım gayesi ise Türkçede "Armut dalının dibine düşer." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 153) atasözünde olduğu gibi kişilerin akrabasına benzerliğini vurgulamak içindir. (Yazıcı, 2003: 250)

1.4.2. Örnek (Er kişi mad.)

Müellif "er kişi" maddesinde "gözünü göğe dikip duran kişi" için Arapların "الشَّاصِي" ifadesini kullandıklarını belirttikten sonra içerisinde bu kelimenin geçtiği bir meseli örnek olarak verir. Kendisi, bir kişinin düşmanına bir musibet erişip hor ve hakir olması durumunda "Her ne kadar sana adû/düşman ise de o vakitte suçunu affeyle." denilecek yerde Arapların إِذَا ارْجَعَنَّ شَاصِيًا فَارْفَعْ يَدا (el-Meydânî, 1955: I, 21; İbn Manzûr, 1986: XIII, 176) ifadesini mesel olarak kullandıklarını zikreder.[247] Ardından Türkçeye "Bir kimse şişip ayakları yukarı kalkıp gözleri göğe dikilse sen ondan el çek." (Esad Efendi, 1801: 30) şeklinde dilimize çevirir.

Bu mesel Türkçeye "Aman dileyene kılıç kalkmaz." (Ö. A. Aksoy: 1988: I, 144), "Eğilen baş kesilmez." (Ö. A. Aksoy: 1988: I, 257) gibi "benzer anlam, farklı biçimle çeviri" yöntemiyle aktarılabilir.

1.4.3. Örnek (Keçi mad.)

Mehmed Esad Efendi Arapların "Ben sana hiç gelmem." diyecekleri mahalde لَا آتِيكَ مِغْزَى الفِزْر (el-Meydânî, 1955: II, 212; ed-Dabbî, 1983: 75;) şeklinde mesel darb ettiklerini zikreder ve bu meseli "Ben sana gelmem keçilik ve oğlaklık cem olmadıkça." şeklinde Türkçeye aktarır. (Esad Efendi, 1801: 670)

Yukarıdaki atasözünde görüldüğü üzere Esad Efendi'nin ilk tercümesi olmasaydı lafzî tercümeyle hedef dilde anlam eksik kalacaktı.

1.4.4. Örnek (Argaç mad.)

Esad Efendi "argaç" kelimesinin Arapça karşılığının "إِلحَام" kelimesi olduğunu beyan ettikten sonra Arapların "Bir iyilik yaptın bari tamam eyle." diyecek mahalde أَلْحِمْ مَا أَسْدَيْتَ (İbn Manzûr, 1986: XII, 535) meselini kullandıklarını ifade eder ve bu meseli "Erişini çözdüğün bezin argacını dahi at." şeklinde tercüme eder.

Yukarıdaki ifade "Başladığın işi yarım bırakma, bitir." şeklinde de Türkçeye aktarılmıştır. (Muallim Nâci, 2002: 91; Karslı: 2017: 91) Ayrıca bu mesel Türkçedeki "İti öldürene sürütürler." (Ö. A. Aksoy, 1988: I, 333) atasözüyle yakın anlamlı olarak zikredilmiştir. (Yazıcı, 2003: 217)

1.5 Eşdeğer Tercümesi Yapılan Atasözleri

Esad Efendi eserinde -tespit edebildiğimiz kadarıyla- üç yerde şahit olarak kullanmış olduğu meselleri eş değer bir atasözüyle tercüme yöntemini benimsemiştir.

1.5.1. Örnek (Bıçak mad.)

[247] Meselde geçen ارجعن ifadesi yerine bazı rivayetlerde aynı manada olan ارجحن ifadesi geçmektedir. (ez-Zemahşerî, 1987: I. 122; el-Askalânî, 1988: I, 64)

Esad Efendi "Bıçak kemiğe dayandı." (Ö. A. Aksoy, 1988: II, 638) atasözünün aynen Araplarda da kullanıldığına dikkat çeker. Zira Araplar da bir işin tahammül edilmeyecek seviyeye ulaştığı durumları ifade etmek için بَلَغَ السِّكِّينُ العَظْم (Ebû Ubeyd, 1980: 344; el-Yûsî, 1981: I, 202; İbn Manzûr, 1986: XIV, 394) ifadesini darbı mesel olarak kullanırlar. (Esad Efendi, 1801: 265)

Bu deyimin/atasözünün tercümesi ile Türkçe atasözü tam olarak karşılık bulmaktadır. "Benzer anlam, benzer biçimle çeviri" yöntemiyle her iki dilde de aynı atasözünün bulunduğu görülmektedir. Lehcetü'l-Lugât incelendiğinde Türkçe ve Farsça atasözlerinde bu durum daha da belirgindir.

1.5.2. Örnek (Boynuz mad.)

Elindekiyle yetinmeyip daha çoğunu arayan kimselerin böyle yapmakla elindekinden de mahrum olacağı ile ilgili söylenmiş "Deve boynuz ararken kulaktan olmuş." (Albayrak, 2009: 344) atasözünü Esad Efendi "Boynuz ararken kulaktan çıktı." şeklinde ifade etmektedir. Buna karşılık Araplarınكَطَالِبِ القَرْنِ جُدِعَتْ أُذُنُه (el-Meydânî, 1955: I, 139) şeklinde aynı anlamı ifade ettiklerini zikreder. (Esad Efendi, 1801: 311)

1.5.3. Örnek (Davul mad.)

Mehmed Esad Efendi "Görülmedik bir nesne zâtında alçak ve kötü iken beyne'n-nâs iyilik ile yâd olunsa" Arapların darbı mesel olarak şu ifadeyi kullandıklarını belirtir: تَسْمَعُ بِالمُعَيْدِيّ خَيْرٌ مِن أَنْ تَرَاهُ (el-Meydânî, 1955: I, 169; eş-Şeybî, 1982: 395; el-Askerî, 1988: I, 266) "Muaydî'yi işitmek onu görmekten daha iyidir." şeklinde tercüme ettiğimiz bu meselin karşılığı olarak Esad Efendi "Davulun sesi uzaktan hoş gelir." (Albayrak, 2009: 327) atasözünü aktarır ve aynı anlamda kullanıldıklarını vurgular. (Esad Efendi, 1801: 415)

Sonuç

- Mehmed Esad Efendi'nin Lehcetü'l-Lügât adlı eseri, madde başları Türkçe olması hasebiyle Türk sözlükçülüğü açısından çok önem arz etmektedir.

- Esad Efendi halkın muteber kabul edip kullandığı yabancı kökenli sözcükleri Türkçe kabul edip madde başı olarak sunmuştur, bu durum Türk dilini zenginleştirmiştir.

- Eserde karşılığı verilen kelimelerin birçoğunun atasözü ve deyimlerle pekiştirilmesi sözlüğe ayrı bir değer katmıştır.

- Eser içerisinde çok sayıda atasözünün şâhit olarak kullanılması atasözlerinin kelimenin anlamını pekiştirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

- Esad Efendi'nin beş farklı biçimde Arapça meselleri ele aldığı görülmüştür. Kendisi bazen meseli doğrudan tercüme etmek yerine onun niçin kullanıldığına vurgu yapmıştır. Bazen mesel hakkında herhangi bir bilgi aktarmadan Türkçeye tercüme etmiştir. Bazen ise meselin ne amaçla söylendiğini ifade ettikten sonra tercümesini yapmıştır. Bir kısım meselin ise hem lafzî (literal) hem de manevî

(dinamik) tercümesini vermiştir. Bunların dışında birkaç yerde Arapça olarak verdiği meseli eşdeğer bir Türkçe atasözüyle aktarmıştır.

- Araştırmalarımız sonucunda Mehmed Esad Efendi'nin eserinde yer verdiği birçok Arapça meselin eş değer bir Türkçe tercümesinin olduğuna ulaşılmıştır. Fakat kendisi dilimizde aynı anlamı ihtiva eden atasözleri bulunmasına rağmen çoğunda literal çeviriyi tercih etmiştir.

- Kanaatimize göre Mehmed Esad Efendi meseller gibi veciz ifadelerin başka bir dile tercümesinin kolay olmadığının farkındadır. Çünkü kendisi bazı atasözlerini tercüme etmeden önce meselin anlaşılmasına yönelik detaylı bilgiler vermiştir.

Kaynakça

Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü.* Ankara: İnkilap Yayınları.

Aksoy, B. (2002). Çeviride eşdeğerlik kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 11, 1-6.

Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

el-Askerî, Ebû Hilâl. (1988), *Cemheretü'l-emsâl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

el-Bekrî, Ebû Ubeyd. (1971). *Faslu'l-mekâl fî şerh-i kitâbi'l-emsâl*. Beyrut: Dâru'l-Emâne.

Beyreli, L. (1988). *Lehcetü'l-lugât*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi İstanbul.

el-Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr. (2014). *el-Beyân ve't-tibyân.* Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.

Cebe, G. Ö. A. (2011). İskâna direnen kimlik: Dadaloğlu'nun coğrafyası. *Milli Foklor*. 11, 60-69.

el-Cevherî, İsmail b. Hammâd. (1979). *es-Sıhâh*. Beyrut: Dâru'l-İlim.

ed-Dabbî, Mufaddal b. Muhammed. (1983). *Emsâlu'l-Arab.* Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî.

ed-Demîrî, Muhammed b. Mûsâ b. İsâ b. Alî. (2003). *Hayâtü'l-Hayevâni'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Demirayak, K. (2012), *Arap edebiyatı tarihi-I*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

Demirezen, M. (1991). Çeviride kayıp sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 1, 115-128.

Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, (1980). *Kitâbu'l-emsâl*. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. (2001). *Tehzîbu'l-luğa*. Beyrut: Dâru İhyâ'i-Türâsi'l-Arabî.

Göktürk, A. (1994). *Çeviri: Dillerin dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hacıbekiroğlu, A. (2020). Arap dilinin yapısından kaynaklanan çeviri zorlukları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1, 63-84.

el-Hamzâvî, Alâ İsmâîl. (bt). el-Emsâlu'l-Arabiyye ve'l-emsâlu'l-âmmiyye –mukârana dilâliyye. (https://elibrary.mediu.edu.my/books/SDL1329.pdf)

el-Huveyyî, Ebû Yakûb Yusuf b. Tâhir. (bt). *Ferâidu'l-harâid fi'l-emsâl*. Ürdün: Dâru'n-Nefâis.

İbn Âsım, Mufaddal b. Seleme. (2011). *el-Fâhir fi'l-emsâl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem b. Ali b. Ahmed. (1986). *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır.

Kara, S. V. (2012). Yazınsal metinler çevirisinde eşdeğerlik arayışı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/27, 391-402.

Karslı, İ. (2017). *Arapça atasözleri ve deyimler kitabı*. İstanbul: Mektep Yayınları.

Mehmed Esad Efendi, Ebû İshakzade. (1801). *Lehcetü't-lügât*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

el-Meydânî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. (5591). *Mecmeu'l-emsâl.* Beyrut: Dâru'l-Marife.

Muallim Nâci. (2002). *Sânihâtü'l-Arab*. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınevi.

Ömer, Ahmed Muhtar. (2008). *Mucemu'l-lugati'-Arabiyyeti'l-muasıra*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb.

Öz, F. (2015). *Arap emsâlinin oluşumunda ayet ve hadislerin etkisi (el-Meydânî'nin mecmeu'l-emsâl örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Konya.

Püsküllüoğlu, A. (1998). *Türkçe deyimler sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Savory, T. (1994). *Tercüme sanatı*. İstanbul: Milli eğitim Bakanlığı Yayınları.

es-Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed. (1983). *et-Temsîl ve'l-muhâdara*. Mısır: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Küttâb.

Stolze. R. (2020). *Çeviri kuramları-bir giriş*. (Çev.: Emra Büyüknisan. İstanbul: Runik Kitap. (Orijinal çalışma basım tarihi:1994)

Suçin, M. H. (2017). *Öteki dilde var olmak*. İstanbul: Say Yayınları.

eş-Şeybî, Ebu'l-Mehâsin. (1982). *Timsâlu'l-emsâl*. Dâru'l-Mesîre.

İpek, A. (2012). Tahsin Ömer'in "Darb-ı mesellerimiz hakkında tahlili tedkikat" adlı atasözleri seçkisi. *İnternational Periodical For The Languages, Literature and Historic of Turkish or Turkic*, 7/3, 1527-1539.

İpek, M. S. (2014). Türk atasözleri ve deyimleri ile eşanlamlı Arap meselleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 60, 187-195.

Yazıcı, N. (2003). *Arapça – Türkçe /Türkçe- Arapça atasözleri ve deyimler*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

el-Yûsî, Ebû Alî el-Hasen b. Mesud. (1981). *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*. Mağrib: Dâru's-Sekâfe.

Yücel, F. (2020). *Çevirinin tarihi*. İstanbul: Çeviribilim Yayınları.

ez-Zemahşerî, Muhammed b. Ömer. (7891). *el-Musteksâ fî emsâli'l-Arab.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

ez-Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. (1943). *Menâhilu'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Mısır: Matbaatu İsâ el-Babî el- Halebî.